

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 60
NUMMER 5
NOV-DEC 2013

60 JAAR
POKROF

3 Reis naar Koerdistan – Laila Zahra

Abt van het Syrisch-orthodoxe klooster Mar Mattai (4^e eeuw), Noord-Iraaks Koerdistan (Foto: archief L. Zahra).

6 De Liturgie vertalen – Moeder Maria

9 Olga Sedakova – Dolf Bruinsma

12 Meditatie: Hemels en aards gebed – Paul Brenninkmeijer

15 Vader Pavel Adelgeim † – Paul Baars

18 Impressies uit Georgië – Paul Brenninkmeijer

21 Korte Berichten

23 De icoon van Malevich – Thom Breukel

Reisimpressies spreken tot de verbeelding. Je hoeft zelf niet in een land te zijn geweest om via een beeldrijk verslag een indruk te krijgen. Zo neemt Laila Zahra ons langs kerken en kloosters in Noord-Irak. Het christendom leeft er, maar christenen staan onder druk. Een ander reisverslag is van Paul Brenninkmeijer over Georgië. Hij vertelt over de veranderingen onder president Micheil Saakasjvili. Ook de rol van de Orthodoxe Kerk, onlosmakelijk verweven met de nationale identiteit, wordt belicht.

Het vertalen van liturgische teksten is altijd een precaire zaak. Is het mogelijk zo dicht mogelijk bij de grondtekst te blijven en het toch in modern Nederlands weer te geven? Moeder Maria uit Asten vertelt over de vertaling van de Chrysostomusliturgie. Over de zeggingskracht van taal, en de complexiteit daarvan, gaat ook Dolf Bruinsma's artikel over Russische (religieuze) poëzie. Over de indringende betekenis van de iconen van de Deësis en waartoe ze oproepen, vertelt Paul Brenninkmeijer. Vader Pavel Adelgeim is bij menig lezer van Pokrof bekend. Op 5 augustus jl. is hij helaas vermoord. Paul Baars memoreert het leven van vader Pavel en waarvoor hij stond. Tot slot vertelt Thom Breukel over de icoon van Malevich. Een afwisselend en boeiend nummer van Pokrof ligt weer voor u. Het laatste van dit jaar 2013.

Veel inspiratie en leesplezier! En natuurlijk mooie feestdagen met Kerstmis en Oud en Nieuw!

*Dolf Langerhuizen,
hoofdredacteur.*

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Icoon van Jezus' Doop in de Jordaan (Feesticoon Epifanie, 6 januari), Rusland, laat 16^e eeuw met negentiende-eeuwse restauratie; Achterzijde: Icoon van de evangelist Marcus (linker deel van een dubbelpaneel samen met de hier niet afgebeelde 'H. Johannes de Evangelist in stilte'), Centraal-Rusland, begin 17^e eeuw (Foto's: The Temple Gallery, Londen).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijns (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar, Laila Zahra.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €20, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukkerij: Van Stiphout, Helmond.

Koerdisch Noord-Irak

Reizend langs kerken en kloosters

In mei maakte Laila Zahra, redactielid van Pokrof, met haar echtgenoot een reis naar Noord-Irak om daar kloosters en kerken te bezoeken. Beginpunt was Sulaimania, een kleine stad die sinds enkele decennia flink uitgebreid wordt met moderne flats, kantoren en winkelcentra.

Onze oude vriend Abu Saman neemt ons de eerste dag mee naar een onopvallend wijkje in het oude centrum van Sulaimania, Sabun Karan genaamd, waar we een Chaldese kerk bezoeken. Via oude straatjes en steegjes komen we opeens uit bij het imposante voormalige familiehuis van onze vriend. De grote verwilderde tuin blijkt aan de christelijke wijk te grenzen. In deze buurt is Abu Saman opgegroeid.

‘Net als vroeger... en allemaal veranderd’

De eenvoudige kerk, die gewijd is aan de Maagd Maria, ligt aan een kleine binnenhof, enigszins afgesloten van de buitenwereld, met er omheen wat bijgebouwtjes voor monniken en monialen. Er blijkt ook een gezin te wonen. De kerk is open; als we binnegaan zijn er twee jonge vrouwen aan het bidden, geknield voor het altaar. Wij blijven een poos zitten.

Abu Saman neemt het allemaal heel aandachtig in zich op en eenmaal weer buiten vertelt hij ons: “Ik ben hier in geen zestig jaar meer geweest, maar het is nog net als vroeger... Toen kwam ik hier vaak, omdat de meesten van mijn vrienden christen waren. We vierden elkaars religieuze feesten mee. Dat was heel normaal. Pas nu realiseer ik mij hoe dit allemaal veranderd is...” We wandelen door de smalle straatjes, terwijl hij ons de huizen aanwijst waar tot voor zo’n zestig jaar geleden christelijke notabelen woonden: een befaamde Armeense arts, een rijke apotheker, en een succesvolle handelaar in radio’s – iets revolutionairs in de jaren ’40 van de vorige eeuw. Nu is de wijk vervallen, en de weinige christenen die er nog wonen maken een verarmde indruk.

Uitzicht vanuit de toegang naar het klooster Rabban Hormizd (7e eeuw) bij Alqosh (Foto: L. Zahra).

Leven als christen in Irak

Daarna gaan we naar de nieuwe Chaldese kerk van de H. Jozef, in een buitenwijk. Het complex waarvan deze kerk deel uitmaakt, is nog niet helemaal afgebouwd. De gewapende portier laat ons zonder problemen doorlopen. Binnen treffen we een jonge zuster, die wel Arabisch en Engels spreekt, maar niet erg op haar gemak lijkt en duidelijk niet van plan om ons veel te vertellen. Zou ze ons niet vertrouwen? De repetitie van het koor moet beginnen. Wij zijn benieuwd hoe het zal klinken. Dat valt erg tegen, vooral omdat het koor begeleid wordt door een vals snerpemde synthesizer. In de grote hal komen we de jonge energieke priester van de kerk tegen, en die wil ons graag te woord staan. Hij neemt ons mee naar de officiële ontvangstkamer en laat thee met koekjes brengen. We mogen hem van alles vragen, maar hij wil liever niet met naam en toenaam genoemd worden in een publicatie. De priester

Chaldevse kerk van de H. Maaagd Maria, "als we er binnengaan, zijn er twee jonge vrouwen aan het bidden."
 (Foto: L. Zahra).

blijkt uit Kirkuk te komen en sinds een paar jaar is hij hier parochiepriester. De parochie telt maar liefst 900 zielen, maar er is alleen een grote opkomst op de belangrijke feestdagen. Op gewone zondagen komen er zo'n 150 gelovigen. We vragen hem wat hij vindt van de nieuwe patriarch Louis Sako. De priester is er blij mee, het is een zeer capabele man met een open karakter. Onze laatste vraag is meer algemeen: wat vindt de priester van het leven in Irak, als christen? Hij vindt het goed hier, ondanks de spanningen die men van tijd tot tijd ondervindt als gevolg van de acties van radicale moslims. Maar, zo voegt hij daar meteen aan toe, in Koerdistan is het beslist beter dan in andere regio's van Irak. Het volgende wil hij ons ook nog kwijt: bijna wekelijks krijgt hij moslims aan de deur - gemiddeld zo'n twee per week - die christen willen worden uit protest tegen de radicale islamisten. Hij neemt ze op in de Kerk. Als we hem vertellen dat we naar het klooster van Mar Mattai willen gaan, in de buurt van Mosul, moedigt hij ons aan. We kun-

nen er veilig heen, en zelfs ook naar Mosul, want dat ligt inmiddels in Koerdisch gebied.

Tijdens diensten gesloten

Een paar dagen daarna vertrekken we met de taxi naar Erbil. Na een reis van ruim vier uur komen we aan in de christelijke wijk 'Ankawa. Tegenover ons hotel is een vrij grote, nieuwe Chaldevse kerk. Bij de ingang van het afgesloten kerkplein zitten een paar gewapende soldaten. Er is een dienst aan de gang en we willen graag naar binnen. Maar dat mag niet. De deur gaat tijdens diensten altijd op slot, voor de veiligheid. Voor ons, christelijke vreemdelingen, willen ze helemaal geen uitzondering maken. We kunnen wel zoveel beweren.

Voelbare spiritualiteit

Vanuit Erbil gaan we nog diezelfde dag met een taxi op weg naar het beroemde Syrisch-orthodoxe klooster Mar Mattai uit de 4^e eeuw. Na een tijdje rijden beginnen we het heuvelachtige landschap te herkennen; in dit gebied waren we tien jaar geleden ook. Als we het klooster naderen, worden de bergen hoger. Bij aankomst zien we hoeveel er inmiddels is gerenoveerd. En ook dat er wel een stuk of tien jonge monniken zijn bijgekomen. We zijn juist op tijd voor de vespersdienst. Het monotone gezang en de recitaties zijn indrukwekkend. De tijd staat hier stil, de spiritualiteit is voelbaar in de donkere kerk. Er zitten ook wat kleine kinderen in de kerkbanken. Zij houden hun aandacht er goed bij en maken steeds maar kruistekens. Na afloop van de dienst wil de abt ons nog wel even te woord staan. Hij laat ons in een zijkapel naast de kerk de gedenkstenen zien van Mar Mattai (H. Mattheüs), de stichter van het klooster in 363, en van Barhebraeus, de geleerde bisschop die hier in de 13^e eeuw zijn residentie had. Als ik hem vertel over het onderwerp van mijn proefschrift: de Arabischtalige *Kroniek* van Barhebraeus, wordt hij enthousiaster. We mogen binnen in de mooie ontvangstkamer waar we behalve snoep ook bidprentjes en stichtelijke brochures toegestopt krijgen, en een uitgetypt college van de abt zelf, over Barhebraeus en het monastieke leven in de moderne tijd.

Onveilig Karakosh

Ons volgende doel is het dorp Karakosh, niet ver van Mosul. Daar willen we het klooster van Mar Behnam bezoeken. Er is steeds meer politiecontrole op de weg en we passeren verschillende militaire posten. Aangekomen bij Kara-

kosh wordt ons door soldaten bezworen het dorp niet in te gaan, omdat het er niet veilig zou zijn voor christenen. Er zijn in de naburige dorpen pas nog incidenten geweest tussen christenen en Arabische moslims. Onze chauffeur Abu Maryam, die zijn gage in het gedrang ziet komen, protesteert luidruchtig. Maar als wij eenmaal begrijpen dat deze soldaten het goed met ons voor hebben, besluiten we het risico niet te nemen.

‘Altijd maar naar het westen’

De volgende dag bezoeken we om een uur of tien in de ochtend de oude kerk van Mar Georgis, het oudste kerkje van ‘Ankawa. Het is er stil. De deur is dicht. Op de binnenplaats worden we door een man aangesproken. De diensten zijn om 7 uur ’s morgens en om 5 uur ’s middags, alleen dan is de kerk open. Veel parochianen zijn er tegenwoordig trouwens niet meer. Hij zegt het met zichtbare spijt: “De meeste christenen hier willen weg, en als ze de kans krijgen gaan ze ook. Altijd maar naar het westen.” Er zijn er maar weinig zoals hij, die hier willen blijven.

Alqosh

Na de lunch gaan we met onze chauffeur op weg naar Alqosh, een dorpje op ongeveer twee uur rijden, naar het negentiende-eeuwse Chaldese klooster Onze Lieve Vrouw van de Zaden aan de voet van de bergen. We worden hartelijk ontvangen, maar lang kunnen we niet blijven; we willen nog naar het beroemde zevende-eeuwse Chaldese klooster van Rabban Hormizd. Tot halverwege de 18^e eeuw was dit de zetel van de oude Assyrisch-apostolische (‘nestoriaanse’) patriarchen. Het complex ligt

De auteur (rechts in beeld) te gast bij Irakese geestelijken (Foto: archief L. Zahra).

wat hoger in de bergen. Vanaf de parkeerplaats gaan we te voet naar boven via trappen die uit de rotsen zijn gehouwen. Hoe hoger we komen, hoe stiller het lijkt te worden. Er is geen mens te bekennen. Ook niet als we op het eerste plateau komen, nog verder omhoog klimmen, gangetjes en poortjes doorgaan en deuren van kluiszencellen openen. Zelfs de kerk die we ontdekken is helemaal verlaten. Toch is het een onvergetelijke ervaring om daar te zijn, in die stilte waar je alleen nog de vogels hoort en het ruisen van de wind, en vanwaar je een geweldig uitzicht hebt over heuvels en valleien.

In geur van wierook

We rijden terug richting Erbil, via Karmlesh. We gaan dat dorp in, en na wat rondvragen vinden we het oude kerkje van Mar Georgis. Een paar nieuwsgierige dorpsbewoners komen dichterbij. Als ze begrijpen dat we de kerk willen zien, wordt de koster erbij gehaald. Zijn Koerdische kleding geurt indringend naar wierook. Even later komt een familielid de sleutel brengen. We kunnen naar binnen. Het is een eenvoudig kerkje, maar de atmosfeer is bijzonder, sereen. De bevrogen koster vertelt dat hij uit een familie van kerkbedienaren komt, het ambt is altijd van generatie op generatie overgegaan. Ik vertel hem dat ik de *Kroniek* van Barhebraeus bestudeer, en tot mijn verrassing weet hij direct over wie ik het heb, alsof het om een oude bekende gaat: *Barhebraeus, ja natuurlijk, die heeft hier nog een hele tijd gewoond, en ging naar deze kerk*. De koster kent diens *Kroniek* ook, want al heeft hij nooit kunnen studeren, hij heeft zichzelf wel leren lezen. Hij vertelt ons dat vroeger bij deze kerk nog een klooster stond, maar dat daarvan alleen de fundamenten nog te zien zijn, buiten. Nadat we die bekeken hebben nemen we hartelijk afscheid. We gaan terug naar Erbil en komen daar tegen de avond aan.

De volgende dag maken we een excursie naar de wereldberoemde citadel van Erbil. Daar zien we voor het eerst buitenlandse toeristen. We horen een reisleader vertellen over de oude stad, de sultans en de pasja's. Maar niet over de Syrische christenen die al eeuwen voor de komst van de moslims deze stad bewoonden en hun aandeel leverden aan de bewogen geschiedenis van deze hele regio - tot op de huidige dag!

Laila Zahra

De liturgie vertalen

Omstandigheden en vertaalkeuzes

Godelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus: Kleine Intocht (Foto: Wikimedia Commons).

In oktober 2012 kwam een zogenaemde consensus-vertaling van de tekst van de Chrysostomosliturgie tot stand. Moeder Maria, de hegoumena van het klooster gewijd aan de Geboorte van de Moeder Gods in Asten (N-Br), heeft hieraan meegewerkt en hield hierover in mei 2013 een lezing voor de Vereniging van Orthodoxen.

Hieronder volgt deels een korte samenvatting van wat er gezegd werd over de omstandigheden waaronder de vertaling tot stand kwam, waarna - voor het grootste deel en letterlijk uit de tekst - een aantal vertaalvoorbeelden.

Aanleiding en omstandigheden

In de afgelopen 50 à 60 jaar is er veel gebruik gemaakt van vertalingen in het Nederlands. Naast het werk van vader Andreas Smit in Groningen en vader Adriaan in Den Haag is er in verschillende parochies veel vertaald. Maar de samenwerking ontbrak, evenals de officiële zegen van de Kerk. Na de oprichting van de Vereniging van Orthodoxen in 1981 kwam de

behoefte aan een gemeenschappelijke tekst. Dit moest dan een vertaling worden uit het Grieks, de taal die in de tijd van Christus de belangrijkste was, zelfs onder de intellectuelen van Rome. Ook de liturgische teksten komen uit het Grieks, evenals de bijbelteksten die er worden gebruikt. Een vertaling uit het Kerkslavisch zou neerkomen op een vertaling van een vertaling. De Griekse tekst is ook rijker en preciezer dan de Kerkslavische.

Grammatica

- ‘Het is tijd om voor de Heer te dienen’ (bij de aanvang van de Godelijke Liturgie, red.) geeft de indruk dat wij, de diaken en de priesters, nu iets moeten gaan doen, nu de Liturgie moeten celebreren. Dat lijkt zo omdat de diaken als het ware de priester eraan moet herinneren dat hij de beginzegen moet geven. Toch staat dat niet zo in het Grieks, en dat is ook de betekenis niet in psalm 118 (119) waar staat: ‘Het is tijd voor de Heer om te handelen.’ Dat wil zeggen: het is tijd dat de Heer gaat handelen. In ps. 118 moet Hij ingrijpen tegen de vijanden, in de Liturgie moet het duidelijk zijn dat Hijzelf, God zelf, handelt. Het woord ‘tijd’ is het bijzondere woord *kairos*, dat in het Evangelie gebruikt is bij ‘Mijn tijd is nog niet gekomen.’

Archaïsche taal

- ‘Ere zij God in den Hoge’. De nieuwe vertaling luidt: ‘Eer aan God...’. Vergelijk ‘Eer aan de Vader’: vroeger zei men ‘Glorie zij de Vader’. Dat werd ‘Ere zij de Vader’, en tegenwoordig is het ‘Eer aan de Vader’. Nu we ‘Eer aan de Vader’ bidden, is het logisch dit ook elders te veranderen.
- ‘Onszelf, elkaar en heel ons leven aan Christus aanbevelen’. (aan het einde van litanieën door diaken, *red.*) Nieuwe vertaling: ‘toevertrouwen’. ‘Aanbevelen’ klinkt nogal ouderwets en stijf. In onze tijd bevelen we iemand aan om een baan te krijgen. We kozen voor het vaker gebruikte: ‘toevertrouwen aan Christus’. Zoals in het Frans: *confions-nous*, en sommige Engelse vertalingen: *let us entrust*. Vergelijk I Petrus 4,19: ‘daarom moeten allen die lijden hun ziel en hun leven toevertrouwen aan Hem.’
- ‘Gij hebt de boete ingesteld voor hun zaligheid’ Van deze zinsnede is de nieuwe vertaling: ‘Gij hebt bekering ingesteld tot redding.’ ‘Boete’ is natuurlijk niet alleen een boete in het verkeer. Het heeft een eigen betekenis in de Kerk. Jammer genoeg is dit woord besmet met middeleeuwse boetepraktijken. Ook is het verwarrend, omdat ‘boete’ meestal eenmalig is. Je doet ‘boete’ voor iets, en dan ben je daarmee klaar. Het Griekse woord *metanoia* is een voortdurend veranderen van denkwijze, of beter, bijstellen van onze mentaliteit, onze manier van denken. Een bekering die voortduurt, een inkeer met voortdurende gevolgen.

Betekeningen

- ‘Voor het welzijn’ (in ‘Vredeslitanie’, *red.*). De nieuwe vertaling luidt: ‘Voor de standvastigheid van de heilige kerken Gods’. ‘Wel-

Mozaïek van H. Johannes Chrysostomus in de Aya Sofia te Istanboel (Foto: Wikimedia Commons).

zijn’ heeft vooral te maken met zich goed voelen, het goed hebben, bijvoorbeeld voldoende geld hebben en gezond zijn. Maar het Grieks bedoelt: standvastig zijn in moeilijke tijden, standhouden ondanks geloofsafval of vervolgingen.

- ‘Om de hemelse vrede’ Nieuwe vertaling: ‘Vrede van boven’. Was ‘hemels’ fout? Nee, maar in het Grieks staat letterlijk ‘van boven’ en zo is het ook in de meeste bijbelvertalingen letterlijk vertaald, en daar sluiten wij ons bij aan.
- In de Dringende Litanie waren we gewend aan ‘God, wees ons barmhartig volgens uw grote barmhartigheid, wij smeken U: luister en wees barmhartig.’ Nieuwe vertaling: ‘Ontferm u’. Er is niets mis met ‘wees barmhartig’, maar we moesten een keuze maken. In het Grieks zijn er verschillende woorden voor ‘zich ontfermen’, ‘barmhartig zijn’ of ‘medelijden hebben’. Hier in deze Litanie is er een woordspel: in bijna iedere zin hetzelfde Griekse woord *eleison*. In de bovengenoemde zin wordt het woord *eleison* drie keer gebruikt, en dan weet het koor in Griekenland dat ze drie keer *Kyrie eleison* moeten zingen. Ook in het Slavisch staat er drie keer een vorm van *pomiluj*, en het koor zingt drie keer *Gospodi pomiluj*. Hoe moeten wij het vertalen? ‘Heer ontferm U’, of ‘Heer, wees barmhartig’, of ‘Heer, heb medelijden’? Waar komt dat *Kyrie eleison* vandaan? Allereerst uit psalm 50 (51). In deze psalm is de keuze van vader Adriaan gevallen op ‘Ontferm U over mij, o God’. En hij gebruikte dezelfde woorden in het Jezus-gebed: ‘Heer Jezus Christus, ontferm U over mij’. Naar aanleiding daarvan is nu gekozen voor de Nederlandse vertaling ‘Ontferm U’, wanneer het Grieks *eleison* heeft, en zo is het woordspel met ‘ontferm’ in deze Litanie aangehouden.
- Een andere bekende uitdrukking was: ‘Vrede aan allen’. Waarschijnlijk uit het Frans: *Paix à tous*. Is dat niet goed? Altijd keken we eerst naar de plaatsen in het Nieuwe Testament. In Johannes 20 verschijnt Christus aan Zijn Leerlingen. Ik noem enkele vertalingen vanaf de Statenvertaling tot de Herstelde Statenvertaling: Vrede zij ulieden (SV); vrede zij u (NBG); vrede [Willibrordvertaling 1995]; Ik wens jullie vrede (NBV). Vrede zij u (HSV). N.B. Geen Bijbelvertaling heeft in het Nederlands: Vrede aan u! In het Grieks staat er in de liturgische zegen

Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus: communie (Foto: Wikimedia Commons).

geen 'u', maar volgens de kenners moet je dit 'u' er wel bij denken. De vredewens van de priester richt zich tot de gelovigen in de kerk, en is geen 'wereldzegen', zoals het *Urbi et orbi* van de paus.

Verschillende woordbetekenissen: valkuil voor vertaler

- Het Griekse woord *pleroma* heeft verschillende betekenissen. Een bijna mystieke betekenis is het begrip 'volheid'. Het is een prachtig woord, bijvoorbeeld: 'Uit zijn volheid hebben wij ontvangen, genade op genade!' Of: 'de volheid van de Heilige Geest'. Ook in de gnostiek werd het vaak gebruikt. Maar *pleroma* heeft ook een gewone, alledaagse betekenis: 'iets wat opvult', 'vol maakt' zoals de 'ingezette lap', in het oude kledingstuk van de gelijkenis. Er is natuurlijk geen enkele Nederlandse vertaling van het Nieuwe Testament die daar vertaalt: 'Want 'de volheid' ervan scheurt iets af van het kledingstuk'. *Pleroma* wordt daar altijd vertaald met 'ingezette lap', dat is de lap die het gat opvult. En vaak wordt *pleroma* gebruikt voor een hoeveelheid mensen die a.h.w. iets opvullen. Tot op heden is het *pleroma* van een schip alle mensen aan boord, de bemanning en ook de passagiers, soms alleen de bemanning (zelfs van een vliegtuig). En de *pleroma* van de Kerk zijn alle gelovigen die samen in de Kerk zijn. Hier gaat het om een uitdrukking die we niet mooier - en onduidelijker - hoeven te maken. In het gebed van de Tweede Antifoon (uit de Goddelijke Liturgie, red.) staat daarom in de nieuwe vertaling: 'Bewaar heel Uw Kerk', i.p.v. 'Bewaar de volheid van Uw Kerk'. Een langere vertaling zou kunnen zijn: bewaar alle

gelovigen van de kerk, of: bewaar de bemanning en/of alle opvarenden van het schip dat de kerk is. De vertaling 'Bewaar de volheid van Uw kerk' is niet duidelijk - dat is niet de bedoeling, het past ook niet in de context van dit gebed.

- Dan wil ik nog een moeilijke formulering uitleggen. Bij de consecratie kenden we in de vertalingen van vader Adriaan: 'Offeren wij het Uwe, genomen uit het Uwe'; 'genomen uit 'staat niet in het Grieks, ook niet in het Kerk-Slavisch en kan beter weggelaten worden. Maar er is een klein probleem met het woord 'offeren'. In het Grieks staat hier het woord *prosferō*; dat betekent 'aanbieden'. Bijvoorbeeld de Wijzen die geschenken aanbieden aan het Kind Jezus. In de oud-kerkelijke taal wordt soms ook 'offeren' gebruikt voor 'iets aan God aanbieden', '... opdragen', zoals ook van de Wijzen soms gezongen wordt «die goud en wierook 'offerden'». Maar waarom zouden we dat niet zo duidelijk mogelijk vertalen? Offeren zeg je tegenwoordig bijvoorbeeld van Abraham, die de opdracht kreeg zijn zoon te offeren. In dat geval staat er in het Grieks het werkwoord *thuō*. Het Grieks heeft twee verschillende werkwoorden, *prosferō*, 'aanbieden' en *thuō*, 'offeren'. Daarom is ervoor gekozen om nauwkeurig die twee Griekse woorden ook verschillend te vertalen. Christus is eens en voor altijd geslachtefferd aan het Kruis, dat Offer viere wij in de Liturgie, maar wij 'offeren ' Christus niet opnieuw.

Ik weet dat de verschillen tussen de vertalingen in het Nederlands vaak niet zo nauw genomen worden, en dat de soms kleine veranderingen overdreven lijken. Maar naar mijn mening helpt de nauwkeurigheid van de Griekse taal ook ons Orthodoxe denken.

Met deze opmerking, de bede voor ons allemaal: dat de nauwkeurigheid van de Griekse taal ons Orthodoxe denken mag scherpen, en dat dit als richtlijn kan dienen voor degenen die verder ploeteren met de vertalingen, wil ik eindigen. God zij dank voor Zijn hulp, en we vragen u allen voor dit moeilijke vertaalwerk te blijven bidden.

Moeder Maria

(Samenvatting en bewerking: Dolf Bruinsma)

Informatie over (het bestellen van) de nieuwe vertalingen vindt u op www.orthodoxasten.nl, onder 'Liturgische teksten online' en 'Uitgaven'.

Russische Poëzie

Olga Sedakova

Na de Brezjnevtijd (1964-1982) in de Sovjet-Unie ontstond “de tweede cultuur van de jaren ’70”. Literatuur die tot dan toe ondergronds had gebloeid, kwam in de openbaarheid, na 1989 pas goed. Twee vrouwen vertegenwoordigden de religieuze stem: Elena Sjvarts (1948-2010, zie Pokroff jrg 57, nr.4), en haar leeftijdgenoot Olga Sedakova (1949). Over de laatste gaat het hier.

Olga Sedakova werkte als onderzoeker aan de Moskouse Staatsuniversiteit, promoveerde op Slavische mythologie (1973), doceerde in Groot-Brittannië, Finland en Denemarken. Enige publicaties: een woordenboek Oudkerkslavisch-Russisch en een studie over doodsmythen in Oost- en Zuid-Slavische culturen. Haar dichtwerk werd pas vanaf 1989 gepubliceerd, werd veel vertaald, en verwierf enige belangrijke prijzen.

Muziek

Een representatieve keuze uit haar werk biedt *Muzyka*, ('Muziek', Moskou, 2006) met gedichten van 1967 tot 2004. Haar gedichten zijn op een vreemde manier ongrijpbaar, soms tegen het onbegrijpelijke aan.

Laten we eerst het gedicht 'Muziek' nemen dat de bundel zijn naam geeft, het slotgedicht, een 'elegie'. Muziek - dat kunnen we haar werk noemen. De regels zijn mooi van ritme, voor een Russische dichter niet strak van vorm, en soepel in afwisselingen. Maar wie in een paar pagina's wil beschrijven waar het over gaat, stelt zich een zware opgave. In dit gedicht gaat het over muziek, deze wordt opgeroepen en aangeduid, nog zonder structuur; er zijn alleen overgangen tussen laag en hoog, tussen meer en minder toegankelijk. En zij, de muziek, wordt toegesproken: "Ik vroeg naar je op de berg Sion (...), vanwege je niet-klinkende klank, vanwege je niet-luidend gelui, vanwege je almacht, vanwege je lijden." Het doet aan als

Olga Sedakova (Foto: Wikimedia Commons).

iets wat er nauwelijks is, maar toch alles beheerst. Iets verderop: "[muziek] die zich voorbereidt op een uitweg uit het bedgordijn van kosmische doofheid." Muziek die klinken wil, wil dat wij haar horen. En op het eind ligt de muziek "als Lazarus bij een vreemde poort" (vgl Luk 16: 20). Lazarus ligt in zijn windsels (vgl Joh 11: 44), en zal opstaan, op een plek bij een stad die hem onbekend is, maar waar hij toehoorders zal vinden.

Niet al te toegankelijk dus; er zijn nog veel regels die niet in de interpretatie passen. Je

moet het eerder meditatief lezen, las ik ergens. Om er toch enige vat op te krijgen, behandel ik enige gedichten met expliciet bijbelse thema's, en kom tot een indeling: er is een reis of een ontwikkeling; er zijn vertegenwoordigers van het rijk waar de reis heengaat; en er zijn gesprekken.

De reis

In 'De reis der Wijzen' gaan de Wijzen, onze Drie Koningen, op weg naar de kribbe. In lange zinnen worden beloften opgeroepen, vergezichten: "de band tussen een handlijn en de ster in de breedste hemelse rivier", en wat staat te wachten: de grootste kostbaarheden, en nog verdere uitzichten. Maar tijdens de reis heerst het zwijgen, de weg is eindeloos, de sterren gaan vervelen - "het einde dat ze zagen, putte hen uit", "en voort gingen ze, naar het einde". Een opeenstapeling van ellende: "Vuur, waarom riep je me?" En op het

eind: "En ze waren daar waar ze altijd wilden zijn". Wat dat verder inhoudt, wordt ons niet duidelijk; we lezen alleen over de reis, moeizaam, vol verwachtingen en ontgoochelingen. En tenslotte is het doel bereikt. Maar wat er dan is, weten we niet.

In *Sretenije* - het Kerkslavische woord betekent: ontmoeting (ook wel: einde), het gedicht is dus genoemd naar het feest van de Ontmoeting des Heren (Opdracht in de Tempel, 2 februari, Luk 2: 22-40) - zien we verschillende bijbelse motieven: de Ontmoeting, de rivieren van Babylon en de ballingschap in Egypte. Ook hier een reis, of laten we zeggen: een ontwikkeling. Het is een tijd waarin de profeten verdwenen zijn, er zijn geen vergezichten meer. De 'ik' strekt met inspanning een hand uit; hem overvalt een droom hoe in een vijandelijk land de tijd verstrikt. De hand blijft leeg. Alles is leeg.

Iemand beweent de slavernij. Het leven zelf neemt het woord. Het weet, zegt het, van het lot in Egypte, maar geduld brengt troost, en tenslotte geluk. Een jonge moeder wordt als het ware gewassen door iets wat als water neerdaalt. In een naschrift wordt de ziel gemaand te zwijgen, te zweren, en in haar verduistering wenend heen te gaan. Er is een huis dat straalt. De kaars van het weerzien is ontstoken. Ook hier een tocht, een ontwikkeling, van de oudtestamentische Babylonische ballingschap naar de geboorte van het Kind. Hoewel het niet met zoveel woorden wordt gezegd, mogen we toch denken aan de aankomst in het Rijk Gods, op aarde of waar dan ook.

Een martelaar, twee kluzenaars

Hoe het daar is, mogen we misschien vragen aan drie vertegenwoordigers: een martelaar, de heilige Sergius en een kluzenaar.

De 'Naamloos gebleven martelaar - zo luidt de titel van het gedicht - bevindt zich in een duister oord waar geen geluid van buiten doordringt. Tegenover hem zijn de anderen, de kwellers, die evenwel geen vat op hem hebben. "Is mijn geduld een les voor hen?" vraagt hij zich af. "Ze zien niet hoe dichtbij de hemel is, hoe ze lijken op zieke kinderen die ik niet wil kwetsen." De hemel is nabij, leren we van de martelaar. De daad die overblijft is "de stap naar boven."

Het gedicht *Prepodobnyj Sergij*, 'De heilige Sergij', brengt ons de tweede getuige. Hij bevindt zich in een ruimte "waar niemand is

Olga Sedakova (Foto: Wikimedia Commons).

gebleven.” Er worden enige personen genoemd: een jongeling met een verzoek, een man die zijn brood deelde met een beer, een *starets* die met engelen praatte, monniken, een leraar. Een reeks personen, opstijgend in geestelijke waardigheid. Maar ook de geestelijken willen niet blijven op de plek van Sergij. En zelfs niet de ziel die weggaat, hoewel het geluk nadert. “Op dit late uur bleef niemand.” En dan schijnt de laatste, die er al bijna niet meer was, wel te blijven. Hij heeft, wacht, valt op de knieën. (...) en hij bleef zichtbaar, vanuit de verte, en overal, en van binnen.”

Weer zo’n grenssituatie. Iedereen, geestelijken ook, vlucht; slechts één persoon wil nog blijven. Wat de plek zo onbewoonbaar maakt, is niet duidelijk, noch wat die ene mens hier houdt. Maar iedereen ziet hem. Hij leidt een bestaan dat niemand wil delen, maar dat toch een zichtbaar teken is.

De derde getuige horen we in ‘De kluzenaar spreekt’. “Moge God je bewaren in het lege, ruwe leven, Hij die iedereen bewaart als een schat die in het veld ligt begraven. En een boom boven de schat spreekt over de liefde.” De boom kan verband houden met het kruishout. En dan: vogels vliegen, verzadigd van wonderdadige melk. De vogelen des hemels, onder Gods voorzienigheid? De wereld is mooi. De beeltenis van de kluzenaar zelf is er een van onrust, onzekerheid, eindigheid. Maar, besluit hij, moge God je, in eenzaamheid en wanorde, bewaren als Zijn eigen goud.

Van de drie vertegenwoordigers van het Rijk Gods is de kluzenaar degene die zich tot de medemens richt. Hij wenst dat God de mens behoedt, maar zorgt God voor hemzelf? De beloften die de drie voorleggen zijn rijk. Maar het is of ze zelf nog ver van het geluk af zijn: de martelaar; de door iedereen verlaten Sergij; de onzekere, opgebrande kluzenaar.

Gesprekken

Vervolgens koos ik een gedicht waarin een heerser door een goddelijk bezielde wordt toegesproken. Toegezongen, in: ‘David zingt voor Saul’, in afwijking van het bijbelverhaal, waar David alleen *speelt* op de citer (vgl 1 Sam 16: 17). “De ziel voor de ziel”, klinkt het meer dan eens. Maar ik ben geen dokter, zegt David, het enige wat hij voor Saul kan betekenen is vertrouwde. En wat we van David horen, is een aaneenschakeling van Job-achtige verzuchtingen: “En wat is de mens, door wie wordt

hij beschermd? Een nest van vernieling en gesteun. Waarom wordt het door hemelse vogels gebouwd?”

Ook hier is dan sprake van een kind. “Je zag hoe dat is, als een kind, nog sprakeloos, ’s nachts opstaat en kijkt waarheen men niet kijkt, en niet spoorloos verdwijnt, wankelend en wenend. Welke ster roept hem?” “Welke fluit van welke bezweerder?” Het kind wordt geroepen door de ster, zoals de Wijzen de ster volgden. Het verdriet van Saul is niet te troosten. Dat van David ook niet, terwijl het in de Bijbel David was die Saul troostte (vgl 1 Sam 16: 23). Er is alleen vertrouwde, en de mogelijkheid dat de zielen er voor elkaar zijn, met aan de einder: het kind.

Orthodox?

Olga Sedakova zelf is over de benaming ‘religieus dichter’ niet helemaal tevreden. Weliswaar schrijft ze zelf ergens dat goede poëzie altijd religieus is, maar ergens anders zegt ze dat veel religieuze dichters slecht werk leveren. In Rusland keerde de godsdienst in de openbaarheid terug. Maar bij velen ging het niet om kennis van dogma’s en regels, maar om de beleving. En dit zien we bij Sedakova. Ze is lid van de Russisch-orthodoxe Kerk, als gewone gelovige gaat ze naar de kerk, maar een bepaalde leer is uit haar werk niet op te maken. Te zien aan uitspraken in een interview in mei 2012 beziet ze het instituut met gepaste distantie. Ze is voor een scheiding van kerk en staat, ze vindt dat de Orthodoxe Kerk niet moet worden bevoorrecht boven de andere godsdiensten die Rusland kent, en dat religieus onderricht niet op de scholen thuishoort.

Moeilijke poëzie is het, en niet eenduidig. Wel helder is *Molitva*, ‘Gebed’, dat inderdaad in een gebedenboek niet zou misstaan:

Verwarm, Heer, Uw geliefden - / wezen, zieken, brandslachtoffers //

Doe voor hem die niet kan / alles wat ze hem bevalen //

En voor de gestorvenen, Heer; voor de gestorvenen - / mogen hun zonden opvlammen als stro, / verbranden en geen spoor nalaten/ niet in het graf, niet in de hoge hemel.//

U bent de Heer van wonderen en beloften / Moge alles wat geen wonder is, verbranden.

Dolf Bruinsma

Gebed in de hemel, gebed hier op aarde

De iconen van de Deësis

De jong gestorven Russische pianist Youri Egorov heeft eens gezegd: "Ik heb het mystieke nodig. Russen bidden met de ogen open, met de blik op een icoon gericht. De icoon is de toegangspoort tot het heilige, tot God".¹

In een Orthodoxe kerk schouwen de gelovigen naar de iconen, en zeker naar de iconen van de iconostase, de beeldenwand tussen de ruimte voor de gelovigen en die van het

altaar scheidt. Deze altaar-ruimte wordt ook wel het 'paradijs' genoemd, afgesloten door de dichte deuren in de iconostase. Want na de zondeval is het leven voor ons aardse mensen geen paradijs meer. Maar deze zogenaamde Koninklijke Deuren gaan tijdens de liturgie open, de gehele Paasweek zelfs ononderbroken, omdat in de liturgie en bijzonder met Pasen gevierd wordt dat het paradijs voor ons mensen weer toegankelijk is. Er is dus toekomst!

1 Icoon van Tronende Christus (Icoon en foto: P. Brenninkmeijer).

¹ Zie: Jan Brokken, *In het huis van de dichter*, september 2008, p. 167.

De gelovigen bidden, net als de priester en de diaken, met het gezicht naar het Oosten, waar de zon opkomt, symbool van de komende Christus.

Centraal in de iconostase is de icoon van de tronende Christus. Hij is de Komende! Deze voorstelling gaat allereerst terug op het visioen uit de Openbaring van Johannes, (Openb 4, 2-8) waar de hemelse troon wordt beschreven, '... en die erop gezeten was, was van aanzien gelijk jaspissteen en karneool'. In het oudtestamentische godsvisioen van de profeet Ezechiël (Ez. 1) lezen we vervolgens over de vier levende wezens die zich voortbewegen 'vanuit een middelpunt van wolken en vuur'. Wolken en vuur zijn een aanduiding van Gods aanwezigheid. De gezichten van de vier gevleugelde wezens worden door Ezechiël beschreven als achtereenvolgens het gezicht van een mens, een leeuw, een stier en een arend. De H. Ireneüs van Lyon († 200) zag hierin een verwijzing naar de vier evangelisten Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Op de icoon van de tronende Christus zien we ook de wielen met vuur die Ezechiël in zijn visioen beschrijft, 'zij gaan daarheen waar de Geest van God hen drijft' (Ez. 1:20). Samen met de vier wezens zien we hier de kosmische Christus. Hij zendt zijn Woord, het woord van het evangelie, uit tot de einden der aarde, in de vier windrichtingen. Hij vervult alles en regeert over heel de wereld. Voor heel de wereld is Hij het beginsel van gerechtigheid en waarheid. 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven' lezen we dan ook in het geopende boek dat Christus op zijn schoot draagt. Je zou dat heel goed kunnen vertalen met:

† Deësis-icoon (Icoon en foto: J. van Ael).

Ik ben de ware levensweg. In de Goddelijke Liturgie bidt de priester vlak voor de aanvang van de liturgie: *'Op de troon zijt Gij gezeten, o Christus, met uw Vader en met de Geest. Gij vervult alles, Gij die niet te beschrijven zijt.'* De liturgie is gericht op de Komende Christus en Zijn Rijk. *Maranatha*, baden de eerste christenen. *Kom, Heer Jezus, kom.* Liturgie wil dan ook Theofanie, Godsopenbaring, zijn.

Maar de centrale icoon van de Tronende Christus staat niet op zichzelf. Deze wordt geflankeerd door de icoon van de Moeder Gods en die van de Heilige Johannes de Voorloper. Dit geheel wordt Deësis genoemd, een Grieks woord dat 'gebed' betekent.

De Deësis-iconen vormen vaak een rij met iconen van apostelen en de aartsengelen Michaël en Gabriël aan beide uiteinden. Al deze figuren zijn - in een licht gebogen, eerbiedige houding - met hun gezicht naar de Tronende Christus gericht. Zij wijzen met hun gestrekte handen naar Hem. Zo brengen zij hun gebeden van lof en smeking voor de nood van de wereld tot voor de troon van Christus en zo voor God. Heel de hemel is betrokken op onze aarde en leeft met ons mee.

De aardse liturgie in onze kerken is een uitbeelding van de liturgie in de hemel. Dat is belangrijk te beseffen als je als gelovige de liturgie meeviert. We vieren niet enkel als het toevallig groepje mensen dat hier en nu in de kerk is. We doen mee met deze hemelse liturgie, waar de engelenzang geheel puur is en de gebeden volmaakt zuiver. Onze menselijke onvolmaaktheid mag zich hiermee verenigen. Ons verlangen en onze nood, onze dank en lofzang, worden zo door de heiligen en engelen mee tot voor de troon van Christus en zo tot God gebracht. De iconostase bevat ook nog de iconen van de oudtestamentische aartsvaders en profeten.

Zo worden we in de liturgie met ons kleine beperkte ik opgenomen in een zeer grote gemeenschap, tot over de grens van de dood heen. Ja, verbonden met een zich over de hele kosmos uitstreckende werkelijkheid, vanwaar alles, ook het persoonlijke van ieder afzonderlijk, zijn eigen plaats, betekenis en aandacht krijgt. Zo worden de voornamen van levenden en overledenen tijdens de Dringende Litanie één voor één genoemd, en ieder ontvangt na het uitspreken van zijn of haar eigen doopnaam de heilige Communie. Zo zijn wij zelf een icoon van God, opgenomen in een uitgestrekt geheel.

Vader Pavel Adelgeim (1938-2013)

Een zeldzaam indringende en barmhartige stem

Vader Pavel Adelgeim
(Foto: archief P. Baars).

Op 5 augustus jl. werd in Pskov de Russisch-orthodoxe aartspriester vader Pavel Adelgeim vermoord¹, kort na zijn 75e verjaardag. Ik kende hem al 23 jaar. Hij was een van mijn ‘geestelijke vaders’ geworden. Een psychisch verwarde jongen, die aan de filmacademie in Moskou werkte, heeft hem neergestoken. Waarschijnlijk zijn er geen politieke motieven in het spel. Wie was deze man, wat heeft hij ons te zeggen?

Vader Pavel was een kritisch man. Zo was de verhouding tussen hem en metropoliët Jevzevi van Pskov slecht. In 2004 publiceerde vader Pavel een boek *Dogmat o Tserkvje* (‘Leer over de Kerk’, Grondslagen en praktijk). Daarin kritiseerde hij de autoritaire verhoudingen in zijn bisdom en o.a. het wegsturen van enkele priesters, onder wie archimandriet Zinoon.

Stemmingmakerij

Enkele maanden later verscheen in het Pskovietische bisdomblad een verslag van een vergadering van de priesterraad van het bisdom. Daarin werd vader Pavel “een medewerker van de duivel” en “psychisch ziek” genoemd. Later werd hij ook nog beschuldigd van “Joodse dwalingen”. Ik ben er nooit achter gekomen wat dat mag betekenen. Het betekende niet dat er geen priesters en leken in het bisdom waren die met hem sympathiseerden. Het betekende wel een zeker isolement. Het betekende ook dat zijn projecten, met name de Orthodoxe school, gewantrouwd werden.

Vader Pavel heeft enorm veel preken, artikelen en interviews nagelaten. Maxim Jakobson maakte een film over zijn leven, *Een dag van vader Pavel*. Het zal een heel werk zijn deze schat van informatie goed te systematiseren. Hieronder een voorlopig overzicht van zijn belangrijkste ideeën.

Gezamenlijkheid

Twee inzichten zijn voor vader Pavel fundamenteel. *Wat is Kerk?* en: *Wat is een persoon?* De Kerk

¹ Helaas is vader Pavel niet de enige vermoorde Orthodoxe priester van de laatste jaren. Doorgaans betreft het dorpspriesters door dieven vermoord; hun lijst zie: www.pravmir.ru (PB).

is voor hem een geestelijke, spirituele werkelijkheid, het 'Lichaam van Christus'. Christus is het Hoofd van die Kerk en de heilige Geest geeft leiding aan de Kerk. Maar vaak wordt de Kerk beperkt tot een organisatie die bepaalde doelen moet bereiken of bepaalde problemen moet oplossen. Daarvoor is dan een strakke hiërarchische leiding nodig die de neuzen dezelfde kant op krijgt. De mens is een bijzondere schepping van God. Hij is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis (Gen. 1: 26). Dat beeld is weliswaar beschadigd, maar blijft altijd aanwezig. Dat betekent dat zijn waardigheid, geweten en vrijheid altijd beschermd moeten worden.

Deze twee inzichten komen samen in het begrip *sobornostj*, dat je kunt vertalen met: 'gezamenlijkheid' of 'conciliariteit'. De Kerk bestaat uit gelijkwaardige personen die deel krijgen aan het Lichaam van Christus. Maar dit geestelijke doel kan niet zonder aardse rechtvaardigheid. Een Kerk kan niet bestaan uit meesters en slaven, bezitters en bezitlozen. Autoritaire gezagsuitoefening beschadigt de menselijke persoon en de Kerk. Een en ander betekent een relativisering van de plaats van functionarissen en leiders in de Kerk. Er dreigt volgens vader Pavel een "privatisering" van de Kerk, waarbij de leiders denken dat de gelovigen 'hun' eigendom zijn, terwijl de gelovigen Gods volk vormen. Dat wil niet zeggen dat de Kerk een democratie moet zijn, met *one*

man one vote, maar wel dat de gelovigen invloed moeten hebben op de benoeming en het beleid van hun priesters en hun bisschoppen, onder andere via een parochieraad.

Een belangrijke historische inspiratiebron is de bisschoppenconferentie van de Russisch-orthodoxe Kerk van 1917-1919, waar het begrip *sobornostj* centraal stond. De communistische revolutie verhinderde de uitvoering van de meeste besluiten van deze synode. Vader Pavel is tevens teleurgesteld dat daar ook in het huidige beleid van de Russisch-orthodoxe Kerk weinig van terug te vinden is. De Orthodoxe Kerk is volgens hem nog steeds een afspiegeling van de vroegere Sovjet-Unie. Er zijn ook talrijke bijbelplaatsen, in het Oude en Nieuwe Testament, die vader Pavel aanhaalt over het Lichaam van Christus, de doop en het algemeen priesterschap van alle gelovigen.

"Hoewel het woord persoon in het N.T. nog niet voorkomt, benadert Christus mensen persoonlijk. Hij kijkt mensen aan. Het Pinksterfeest gebeurt aan de hele gemeenschap, maar ook aan ieder persoonlijk."

Vanuit deze inzichten pleit vader Pavel voor mensenrechten in de samenleving en in de Kerk. Er moet een beter functionerend rechtssysteem komen in Rusland, waarin de priester en leken een status hebben en waarbij het wereldlijk recht niet zomaar een afspiegeling kan zijn van het kerkelijk recht en andersom.

Kerkelijke regels mogen niet aan niet-kerkelijke mensen worden opgedrongen via de staat, want geloven en het volgen van kerkelijke regels is een vrije keuze.

Liefdevolle communicatie

Personen vormen gezinnen en/of groepen. En die samen vormen de Kerk, die je dus als een soort 'extended family' kunt beschouwen. Wanneer God al een liefdevolle communicatie is van drie 'Personen', dan moeten wij dat in onze aardse verbanden ook nastreven. Dat is altijd moeilijk. "De oorzaak van al onze ellende is onverdraagzaamheid en onverschilligheid", zegt vader Pavel in een preek over het huwelijk. We moeten komen tot verantwoordelijkheid voor elkaar.

Soms is het daarbij nodig een offer te brengen voor elkaar. In enkele gevallen heeft dat zelfs in de Vroege Kerk het martelaarschap betekent, hoewel je zo iets nooit hoeft op te zoeken.

Vader Pavel was dus een familieman, maar

| Bij het graf van Vader Pavel (Foto: archief P. Baars).

niet op een scrupuleuze manier. Hij probeerde altijd menselijke verhoudingen te redden tussen partners of tussen moeders en hun kinderen. De bewoners van zijn weeshuis in het dorp leven ook als een gezin. De meesten varen er wel bij en doen nu hun best zijn weduwe Vera Michailovna te helpen.

Het geloof kan alleen overgedragen worden via persoonlijke communicatie en ontmoeting. Het gaat daarbij niet zozeer om het opleggen van regels, maar om het voorbeeld in het leven zelf. Een regel moet altijd een reden hebben en die moet je altijd kunnen uitleggen. Dit heeft hij in vijftig jaar priesterschap heel erg waar gemaakt via zijn Orthodoxe school, via zijn preken en na 2009 ook via zijn blog (adelgeim livejournal) "Hij wist wat hij zei en hij deed ook wat hij zei", zegt mijn leraar Russisch Jossi.² Dat maakte zijn getuigenis zo krachtig. Dat maakte dat mensen die met hem omgingen, veranderden.

Vader Pavel veroordeelde zelden mensen en iedereen was welkom. "Iedereen heeft zijn zonden en fouten. Dat is niet zo erg, als je er maar aan werkt". Hij citeerde vaak het bijbelvers: 'Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt'. Hij vond dat het belangrijker was dat een priester bad voor een zondaar dan dat hij hem veroordeelde. Het laatste oordeel ligt altijd bij God. Vader Pavel was zeer oecumenisch. In 1993 preekte hij daarover in de Byzantijnse kapel te Nijmegen: "Wij kunnen helaas niet alles samen doen. Maar wat we wél samen kunnen doen, moeten we ook samen doen!" Stel u eens voor dat we zo zouden handelen!

Brede opvatting van Kerk-zijn

Het leven in zijn parochie van de Mirredragende Vrouwen bestond uit drie elementen: gebed en liturgie, caritas en voorlichtingen. Die drie elementen versterken elkaar en vormen een soort 'microcosmos'. Dat was heel bijzonder en dat was ook precies wat zijn metropoliet niet begreep.

Belangrijk is dat hij geloof altijd samenbracht met cultuur. Hij had een grote kennis van de Russische cultuur, literatuur en poëzie. In zijn preken citeerde hij gedichten van Poesjkin, Ivanov, Mandelstam, Voloshin, Pasternak en anderen uit het hoofd. Net als bij de theologie had hij ook hier een voorkeur voor de zogenaamde 'Zilveren Eeuw' van de Russische cultuur tussen ongeveer tussen 1860 en 1920. Dat maakte zijn preken bijzonder krachtig. Vooral op zater-

dagavond kwamen allerlei mensen luisteren: ook protestanten, Joden en atheïsten. Een van de laatsten vertelde mij: "Ik weet niet of God bestaat. Maar vader Pavel spreekt de waarheid (istina). Daarom volg ik alles wat hij zegt".

Dissident?

Dit alles is volgens mij helemaal niet zo dissident en past in algemeen aanvaarde christelijke en Orthodoxe opvattingen. De uitwerking die vader Pavel eraan gaf, is wel bijzonder. Hij had wel kritiek op de praktijk van de huidige Russisch-orthodoxe Kerk, vooral op de huidige samenwerking tussen Kerk en staat in Rusland. Die vindt hij rampzalig voor beiden. Zowel de politiek van de staat als de christelijke boodschap van de Kerk worden verduisterd door een vage religieuze nationalistische ideologie. Erger is wellicht nog dat ook de hoge geestelijken steeds meer waargenomen worden als een soort oligarchen, die armoede prediken, maar in rijkdom zwelgen. Hier ligt ook zijn solidariteit met de punkband *Pussy Riot*. Hij vond hun optreden weliswaar onfatsoenlijk, maar vond het goed dat ze hun mening naar voren hadden gebracht en stemde daar ook deels mee in. Hij pleitte voor hun vrijlating, want de Kerk heeft altijd *heilige dwazen* gekend.

Vader Pavel was een heilige, maar wel een met fouten. Hij heeft veel ellende meegemaakt, vooral tijdens en na zijn verblijf in een strafkamp (1970-1973) Hij werd soms geplaagd door boosheid en verbittering. Hij formuleerde zijn kritiek heel scherp en viel soms ook persoonlijk mensen aan. Dat zal God hem wel vergeven.

Wie was hij?

Er is in Rusland na de moord veel aandacht voor het leven van vader Pavel geweest. Steeds kwam daarbij de vraag: *Wie was hij?* Dissident? Martelaar? Heilige? Ik zou zeggen: 'iemand die veel geleden heeft' (Russisch: *strastoterpets*), en een stem, een briljante prediker. Zijn nalatenschap is interessant voor alle christenen in Oost en West. Zijn weduwe Vera, zijn kinderen Anna, Masja en Ivan, zijn aangenomen dochter Natasja, zijn kleinkinderen en zijn parochianen wens ik veel sterkte toe.

Paul Baars

Dit 'In memoriam' is ontstaan na uitvoerige gesprekken in Rusland met Victor Jakovlev, tussen 1989 en 2009 voorzitter van vader Pavels parochie.

² Dit samengaan van theorie en praktijk is in de Orthodoxe wereld helaas niet altijd vanzelfsprekend (PB).

Impressies uit Georgië

Juni jl. bezocht Paul Brenninkmeijer Georgië. Georgië, ook wel Sakartvelo genoemd, ligt geografisch voor een groot deel in Zuid-west-Azië. Alleen de regio Abchazië behoort tot Europa, maar is praktisch onafhankelijk. Ook het officieel tot Georgië behorende Zuid-Ossetië is sinds de oorlog van 2008 feitelijk een deel van de Russische Federatie. Georgië grenst aan Rusland, Azerbeidzjan, Armenië en Turkije en, in het westen, aan de Zwarte Zee. Georgië telt ruim 4,5 miljoen inwoners, die voor het overgrote deel behoren tot de Georgisch-orthodoxe Kerk. Er is een kleine Rooms-katholieke Kerk. Het land heeft een ongekende pracht aan natuurschoon en historische monumenten, vooral kerken, en heeft buiten de winter een heerlijk klimaat. De hoofdstad Tbilisi heeft anderhalf miljoen inwoners.

Goddelijke Liturgie op zondagmorgen in de Georgisch-orthodoxe Bolnisi-Sionekerk (Foto: A. Brenninkmeijer).

Georgië is in de geschiedenis vele malen bedreigd en overheerst door Mongolen, Turken, Perzen en vanaf de 18^e eeuw door Rusland. In 1918 werd het onafhankelijk, maar van 1921 tot de val van het communisme in 1991 maakte het deel uit van de Sovjet-Unie. Sindsdien lijdt het land onder een grotendeels ingestorte economie. Slechts een kleine groep welgestelden profiteert van nieuwe investeringen. De Orthodoxe Kerk probeert een bindende factor te zijn en worstelt, intern verdeeld, met de vragen die deze moderne wereld stelt.

Het bewind van Micheil Saakasjvili

Tijdens onze reis zijn we te gast bij bevriende Georgische muzikanten die regelmatig Nederland bezoeken. We logeren bij hun familie en zij laten ons de mooiste plekjes van het land

zien. We spreken uitvoerig met enkele jonge vrouwen, een Georgische die Nederlands heeft gestudeerd en een Nederlandse die al veel jaren in de regio werkzaam is. Beide erkennen dat er de laatste jaren in Georgië ontegenzeggelijk veel vooruitgang is geboekt. Micheil Saakasjvili, tot september 2013 president, heeft de grote verdienste dat hij de corrupte politieleiding radicaal heeft aangepakt en vervangen door jongere en eerlijker politiemensen. Er is zeer veel geïnvesteerd in de infrastructuur, vooral in wegen. In Tbilisi zijn veel gebouwen gerestaureerd. Maar het is ook vaak een façade. Achter de prachtige gevels, de hele nacht in *floodlight*, is vaak leegstand. Ook in Batum, de badplaats aan de Zwarte Zee, wordt veel gedurd en spectaculair gebouwd, vooral hotels, die heel vaak niet vol zijn.

Het onderwijs is nu voor iedereen toegankelijk, vroeger kon men alleen door middel van kruiwagens studeren. De verdiensten van Saakasjvili worden algemeen erkend, maar de

door hem begonnen oorlog met Rusland in 2008 was wel een erg domme vergissing van hem. Zijn Nederlandse vrouw Sandra Roelofs is heel populair. Op het gebied van de gezondheidszorg en sociale zorg heeft Saakasjvili echter veel laten liggen. De nieuwe regering onder leiding van Ivanishvili heeft meteen een algemene basisziekteverzekering ingevoerd, zonder de vergoeding van dure operaties. Wie het betalen kan gaat voor betere zorg naar het buitenland. De landbouw heeft een grote achterstand. Er ligt hier een geweldig potentieel vanwege de vruchtbare grond en het uitstekende klimaat. Het probleem is echter dat de grond erg versnipperd is en dat veel jongeren het platteland ontvluchten naar de grote stad.

De rol van de Orthodoxe Kerk

De Orthodoxe Kerk speelt een heel belangrijke rol. Georgiërs kunnen zich niet voorstellen dat je zonder geloof leeft. Het Orthodox-zijn behoort tot de nationale identiteit. Een jonge vrouw die ons rondleidt in het Nationaal Museum, bevestigt dit. Het christen-zijn is voor haar als Georgische iets innerlijks, ze wijst op haar borst, iets van de ziel. De eeuwenlange vervolging door Mongolen, Turken en Perzen heeft talloze martelaren opgeleverd en het Orthodoxe geloof alleen maar versterkt. Vanaf het einde van de 18^e eeuw werd de Georgische Kerk door Rusland gedwongen het Kerkslavisch als liturgische taal in te voeren, onverstaaanbaar voor de gelovigen. Ook werden de oude Georgische iconen vervangen door negentiende-eeuwse iconen in westerse stijl. Eeuwenoude fresco's werden witgekalkt. Vanaf 1943 werd het Georgische karakter van de plaatselijke Orthodoxe Kerk weer erkend en heeft de Georgische Kerk weer een patriarch.

Overal zie je nu nieuwe iconen, in oude Byzantijnse stijl met eigen Georgische kenmerken geschilderd. In Tbilisi is in de jaren '90 van de vorige eeuw een grootse nieuwe kathedraal verrezen die miljoenen euro's heeft gekost. Hiermee is de trotse herleving van de eigen godsdienst bevestigd en gesymboliseerd. De Orthodoxe nationale identiteit betekent niet dat iedereen regelmatig de kerk bezoekt, maar de meeste Georgiërs doen dit

wel bij bijzondere gelegenheden.

Ook zal men vaak een kruis slaan als men in het verkeer een kerk passeert, of een kerk binnengaan om kaarsjes op te steken bij een icoon.

Als we met onze gastheren spreken over de populariteit van ons Nederlands vorstenhuis, vragen wij of er in Georgië een vergelijkbare instantie is. Geantwoord wordt dat dit zeker niet de president is, maar dat de patriarch gerespecteerd symbool is van de nationale eenheid.

Op 26 mei, de nationale Bevrijdingsdag, waarop de onafhankelijkheid van Rusland wordt gevierd, bezoeken we de centrale Rustavelli-boulevard in de hoofdstad. We zien er wervelende shows van folkloristische dansgroepen, jazz spelende tieners, een imponerend kinderkoor; er zijn jonglerende jongemannen, acrobaten en poppenspelers die een bekende opera opvoeren. Intussen wordt in de tegenover gelegen kerk de vespers gevierd, ondanks het lawaai van harde muziek buiten. In diverse hoeken van de kerk worden kinderen gedoopt, geven priesters raad of verrichten ze ergens in weer een andere hoek gebeden op verzoek van bepaalde kerkgangers. Veel mensen lopen in en uit om de iconen te vereren en er kaarsjes te branden.

Op 1 juni bezoeken we het beroemde Gelat-klooster bij Kutaisi, door koning David de Bouwer in de 12^e eeuw gesticht. Deze eerste juni is de nationale Dag van de Jeugd. Groepjes jonge mensen komen tegelijk met ons bij de kerk aan. De meisjes zijn in hun mooiste japonnen gekleed en fraai gekapt, en jongens in net pak. Het zijn net afgestudeerden van de middelbare school die bossen gladiolen in de kerk offeren en de iconen vereren. De vespers beginnen. De priester die de

De Georgisch-orthodoxe kerk te Kutaisi (Foto: A. Brenninkmeijer).

plechtige Paasstichieren zingt en intussen de hele kerk bewierookt, geeft tegelijkertijd aanwijzingen aan een acoliet hoe deze de bloemen moet plaatsen, maar die ook van de zangeressen van het kerkkoor tegenstrijdige instructies krijgt. De afgestudeerde jongens en meisjes vereren eerbiedig de iconen en verlaten even later weer de kerk, terwijl andere groepen jongeren met bloemen in de armen juist binnenkomen. Zo hoort hier de religie bij het leven.

Geweld tegen homo's

Vlak voor ons vertrek uit Nederland was er een gewelddadig optreden tegen demonstranten die opkwamen voor homo's op de internationale 'Dag tegen de homofobie'. Het is een wonder dat er geen doden zijn gevallen, want het was zeer gewelddadig. Een groep homosympathisanten had aangekondigd een stil teken van protest te zullen houden, geen echte demonstratie. Hierop heeft de patriarch als hoofd van de Orthodoxe Kerk zeer fel gereageerd. Homoseksualiteit moet volgens hem bestreden worden. Ook Orthodoxe priesters deden mee aan het geweld tegen de stille demonstranten. De patriarch heeft nadien het geweld zelf wel veroordeeld, maar hij had het wel opgeroepen. Heel veel Georgiërs reageren geschokt op het geweld en op de oproep van de patriarch; zij denken in feite veel gematigder. Op Facebook waren veel afkeuringen van dit anti-homogeweld te lezen, ook door een Orthodoxe priester. De gewelddadige gebeurtenissen hebben bij veel Georgiërs de ogen geopend. Men vindt: 'Dit geweld gaat veel te ver, dit willen wij niet! We moeten ervoor waken dat het in onze samenleving zo'n gewelddadige kant opgaat'.

Onze zegslieden menen dat er op de achtergrond een strijd speelt binnen de Orthodoxe Kerk tussen een sterk behoudende en een meer vernieuwende en liberale stroming. De behoudende stroming keert zich bijvoorbeeld ook tegen anticonceptie. Men vreest een achteruitgang van de bevolking en daarmee een aantasting van de eigenheid van Georgië als christelijke natie. De patriarch doopt zelf sinds enkele jaren regelmatig het derde kind dat in een gezin geboren wordt.

Rooms-katholieke diaconie

We bezoeken in Tbilisi ook een centrum van de Camillianen. Dit zijn katholieke priesters en zusters die zich in navolging van hun stichter, Camillus de Lellis (1550-1614) uit Milaan, toeleggen op zorg voor geestelijk en lichamelijk ge-

Icoon van de H. Camillus in het katholieke centrum van de Camillianen te Tbilisi, Georgië (Foto: A. Brenninkmeijer).

handicapten. Onze gids is father Ataki, een Georgiër. Er werken drie priesters, enkele zusters en andere medewerkers. Men is in 2004 gestart en werkt nu sinds één jaar in een gloednieuw gebouw, voorzien van up to date apparatuur. We zien in een lokaal vier vrouwen mandjes en lampenkapjes maken van strookjes papier-maché. Kinderen die niet kunnen lezen of schrijven, leren woordjes via tekeningen. Er is een lokaal voor muziektherapie en een voor speltherapie. Er zijn fysiotherapie ruimtes, een gymlokaal met toestellen. We zien hoe een Poolse medewerkster en een stagiaire een klein kindje een massage geven, de moeder is erbij. Huisartsen verwijzen de gehandicapten door naar dit prachtige centrum. In de kapel is een opvallende icoon van de H. Camillus, die de zieke Christus te drinken geeft.

Op de dag van onze thuisreis hebben we op het vliegveld een ontmoeting met een zuster van de congregatie van Moeder Teresa. Zij vertelt over de toenemende honger en de armoede van veel daklozen in Tbilisi. Het pensioen voor ouderen is niet meer dan 50 euro in de maand, en dat is totaal onvoldoende om van rond te komen bij de stijgende prijzen. De zusters proberen hen op te vangen. Deze zuster heeft de tijd van het communisme nog meegemaakt toen iedereen in elk geval te eten had en gratis gezondheidszorg kreeg. Zeker, ook Orthodoxe parochies delen voedsel en soep uit aan de armen, maar het is ook indrukwekkend te merken hoe katholieke religieuzen hier de nood met hun specialisme proberen te lenigen.

Zo verlaten wij dit prachtige land, nog vol van de schoonheid die we gezien en de gastvrijheid die we genoten hebben, maar ook in het besef dat er nog veel nood is.

Paul Brenninkmeijer

AARTSBISSCHOP GABRIËL OVERLEDEN

Op 26 oktober overleed te Maastricht aartsbisschop Gabriël van Comana na ongeveer anderhalf jaar ziek te zijn geweest. Vladyka Gabriël was emeritus-aartsbisschop voor het Aartsbisdom van de Russisch-orthodoxe Kerken in West-Europa, een exarchaat van het patriarchaat Constantinopel, gevestigd aan de rue Daru te Parijs. In de Orthodoxe kathedraal van de H. Alexander Nevskij aldaar vond de uitvaart plaats op zaterdag 2 november jl., waarna vladyka Gabriël werd bijgezet in de crypte van de kerk op het kerkhof van Ste. Geneviève des Bois.

Vladyka Gabriël [De Vylder]
(Foto: L. van Leijssen).

Aartsbisschop Gabriël werd op 13 juni 1946 geboren in een rooms-katholiek gezin te Lokeren (Oost-Vlaanderen, België). Begin 1974 werd hij in de Orthodoxe Kerk opgenomen en in 1976 priester gewijd. Hij werd rector in de parochie van Maastricht. Hij vervulde hoge kerkelijke functies in Nederland en België. In 1994 legde hij zijn monastieke geloften af en werd 2001 tot bisschop geconsecreerd, voor de functie van hulpbisschop van het Russisch aarts-

bisdom, om dan in 2003 aartsbisschop te worden. Begin 2013 legt hij zijn ambt neer vanwege zijn ziekte. Voor velen, orthodoxen en niet-orthodoxen, is het heengaan van deze warme persoonlijkheid een verdrietig verlies. Eeuwige gedachtenis.

NIEUWE AARTSBISSCHOP

Archimandriet Job Ihor Wladimir Getcha werd begin november jl. door de H. Synode van het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel verkozen tot kerkelijk leider voor het aartsbisdom van de Russische kerken in West-Europa en hiermee de opvolger van vladyka Gabriël. Omdat hij – uit oecumenisch respect voor het feit dat er al een aartsbisschop van Parijs is, namelijk de rooms-katholieke – officieel geen aartsbisschop van Parijs is, heeft hij de titel van aartsbisschop van Telmessos gekregen, een oud niet meer 'functionerend' aartsdiocees onder Constantinopel. De nieuwe aartsbisschop is Oekraïener, verbonden aan het Oecumenisch Patriarchaat, theoloog en lid van vele Orthodoxe en oecumenische samenwerkingsverbanden. Zijn kennis en netwerk zijn een prae voor dit hoge ambt. (Bron: *orthodoxutrecht.nl*)

NIEUWE OVERSTE GROTTAFERRATA

Dom Michel Van Parys (Gent, 1942), voormalig abt van de abdij van Chevetogne, is aangesteld als higoemen (overste) van de beroemde abdij van Grottaferrata. De abdij, 20 km ten zuidoosten van Rome gelegen, is gesticht in 1004, hoort tot de Katholieke Kerk en viert de By-

zantijnse liturgie. In zijn vorige editie had Pokrof een interview met hem over de betekenis van de kerkvaders voor nu. (Bron: *Kerknet*)

WREEDHEDEN SYRIË

Begin november is bekend geworden dat er gruwelijke wreedheden zijn gepleegd in een christelijk dorp in Syrië. 1500 families werden gevangen genomen, 24 mensen zijn gedood. Hun lijken zijn in een put gegooid. Inwoners van Sadad bij Homs, de overwegend Syrisch-orthodoxe stad, zijn gevlucht en ontdekten bij hun terugkeer wat daar voor gruwelijks heeft plaatsgevonden. De gemeenschap in de stad, die een meer dan 4000 jaar oude geschiedenis heeft, rouwt over dit verlies. De kerkelijke leiders omschrijven de slachtoffers als 'martelaren'. (Bron: *kerknieuws.nl* - 6.11.2013)

WERELDRAAD BIJEN

De assemblee van de Wereldraad van Kerken in Busan (Zuid-Korea) is vrijdag 8 november afgesloten. Eenheid van de kerk blijft voorlopig ver weg, maar de verschuivingen in het wereldchristendom melden zich prominenter dan ooit. De kracht van een assemblee is dat christenen wereldwijd elkaar kunnen ontmoeten. Voor veel christenen blijkt deze ontmoeting noodzakelijk om contacten te onderhouden met hun partnerkerken en als minderheid te kunnen overleven. Dat geldt zeker voor mensen uit landen waar christenen in de minderheid zijn of onder druk staan. (Bron: *kerknieuws.nl* - 11.11.2013)

LID PUSSY RIOT NAAR SIBERIË

Nadezjda Tolokonnikova van de Russische punkband Pussy Riot is naar een strafkamp in het oosten van Siberië overgebracht. De Russische autoriteiten willen niet zeggen waar het lid van Pussy Riot zich bevindt. Pussy Riot verstoorde in februari 2012 in de belangrijkste Russisch-orthodoxe kathedraal in Moskou een liturgie met een "punkgebed" tegen president Poetin. Twee leden, onder wie Tolokonnikova, kregen een celstraf van 2 jaar; een derde bandlid kreeg een voorwaardelijke straf.

(Bron: *kerknieuws.nl* 5.11.2013)

PETRUS' RELIEKEN GETOOND

Voor het eerst in de geschiedenis worden binnenkort de relieken van de H. Petrus getoond. Dit zal plaatsvinden op 24 november tijdens de slotviering van het Jaar van het Geloof in de Rooms-katholieke Kerk. De relieken zouden het stoffelijk overschot zijn van de apostel Petrus, op wie de bisschopszetel van Rome teruggaat. Dat het feitelijk om zijn gebeente gaat, daarvoor zijn geen harde bewijzen. Proeven wezen uit dat de botten hadden toebehoord aan een man van in de 60.

Deskundigen informeerden paus Paulus VI en die verklaarde op 26 juni 1968 dat de relieken van de apostel Petrus gevonden waren. (Bron: *rkk.nl* - 10.11.2013)

RUSLAND, POETIN EN PATRIOTTISME

President Vladimir Poetin van Rusland wil dat de Russische vlag en het Russische volkslied meer worden gebruikt. Dat moet het volk, en dan met name de jeugd, patriottischer maken. Vooral op scholen en universiteiten moet meer gevlagd worden. De nieuwe wet voorziet niet in sancties voor mensen die hem niet naleven. Eerder zocht Poetin meer toenadering tot de Russisch-orthodoxe Kerk en voerde hij opnieuw militaire parades in Sovjetstijl in, evenals een eremedaille voor arbeiders zoals in de Stalintijd. Critici beschuldigen hem ervan ook Sovjettactieken te gebruiken om kritiek de kop in te drukken.

(Bron: *ANP* - 8.11.2013)

KASTEEL HERNEN 2014, 'DE LIEFDE'

Didaskalíon, het Leerhuis voor Oosters christendom en Westerse cultuur in Hernen, gaat begin 2014 weer van start.

Thema: 'De Liefde', aan de hand van de Bijbel, teksten van Efreem en Afrahat, Theodorus en Theodoretus, Chrysostomus en Origenes *et cetera*, en één icoon (Drie-eenheid).

Data: vrijdagen 24 januari, 21 februari, 21 maart 2014, 10.45 – 16.15 uur (lunch aangeboden)

Locatie: Kasteel Hernen (A.A. Brediusstichting), Dorpstraat 40, 6616 AH, Hernen.

Inleider: Leo van Leijsen (Katholieke Vereniging voor Oecumene).

Kosten: €75. Facultatief bezoek aan oosterse parochie: €10 extra.

Volledig programma: www.brediusstichting.nl en www.oecumene.nl (onder 'Activiteiten').

Opgeven: A. A. Brediusstichting te Hernen: 0487 531387 of brediusstichting@hetnet.nl

Ethiopische icoon met de ontmoeting van koning Salomo en zijn geliefde, de koningin van Sjeba.

De icoon van Malevich

In het Stedelijk Museum van Amsterdam hangt tot 2 februari 2014 centraal bij het werk van de kunstschilder Kazimir Severinovitsj Malevich (1879-1935) een zwart vierkant. Het zwart is op linnen geschilderd en is iets meer dan een meter in het vierkant. Malevich noemde zijn werk suprematisme, van *supremus*, Latijn voor 'het meest perfecte', en hing zijn 'zwart vierkant' in een hoek van zijn atelier.

| Malevich, 'zwart vierkant'.

De ouders van Malevich kwamen uit Polen en waren zeer gelovige mensen. Kazimir was de oudste van veertien kinderen. Zijn vader werkte in een suikerfabriek. Toen Kazimir twaalf jaar was leerde hij in Kiev, zijn geboorteplaats, schilderen in de zogenoemde boerenstijl, de volkskunst uit die streek. Van 1904 tot 1910 studeerde hij aan de kunstacademie in Moskou.

In Rusland worden de iconen in een hoek van de kamer opgehangen, tegenover de deur die toegang geeft. Die hoek wordt wel de mooie of rode hoek genoemd. In Rusland zijn mooi en rood synoniem van elkaar, denk aan het Rode Plein in Moskou. Als er gasten het huis binnen komen, groeten zij eerst de iconen in de hoek en pas daarna de mensen die er aanwezig zijn.

Antroposofen en Oudgelovigen, zij die zich in 1666 van de Russisch-orthodoxe Kerk afzonderden, geloven dat de duivel in de hoek van de kamer woont. Dat is de reden daar iconen te

hangen. Zwart is iconografisch de kleur van de duivel. Zwart staat ook voor de dood in onze cultuur. In zwart wordt al het licht geabsorbeerd, niets wordt erin teruggekaatst.

Met het ophangen van het 'zwart vierkant' in de hoek van zijn atelier liet Malevich zien hoe diep het geloof van zijn ouders aan hem was meegegeven. Het werk van Malevich mag dan constructivistisch zijn, in wezen is het de kunst van het niet-weten. Een intense en religieuze uitbeelding van De Onnoembare.

Thom Breukel

Thom Breukel leidt het open Iconenatelier "in een zachte bries" (1 Kon. 19:12), Handboogstraat 4 in Amsterdam: "In het atelier worden elke dinsdag op traditionele wijze iconen 'geschreven'. U bent van harte uitgenodigd om op de koffie te komen. Laat even weten als u komt." Via e-mail: th.breukel@upcmail.nl

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

